

Energetické perspektívy subsaharskej Afriky

1

Autor: Peter TEREM

Oponent: Michal DUBEŇ

Úvod

Energetická situácia a perspektívy jednotlivých regiónov subsaharskej Afriky

Západná Afrika

Región Veľkých jazier

Stredná Afrika

Južná a východná Afrika

Implikácie pre Slovensko

Úvod

V problematike energetických surovín sa odzrkadľujú mnohé základné problémy súčasného sveta, a to nielen problémy ekonomické, ale spolu s nimi i závažné otázky medzinárodnopolitického charakteru.

Absolútna závislosť sveta 21. storočia na energii posúva problematiku zabezpečenia energetických dodávok do politickej a bezpečnostnej roviny. Evidentné úsilie mocností získať vplyv a kontrolu nad zásobami a transportnými cestami energetických surovín generuje v rovine medzinárodných vzťahov množstvo napätia a problémov. Energetické suroviny sa stali trvalou súčasťou geostrategických úvah.

V dôsledku neskoršieho oslobodenia spod koloniálnej nadvlády (60. – 70. roky) prišlo subsaharská Afrika k pokusu o moderný ekonomický rast a industrializáciu podstatne neskôr ako iné makroregióny. Subsaharská Afrika skutočne pripomína kolónie na prelome 19. a 20. storočia. Aj tento región sa však začína prebúdzat' a od polovice 90. rokov vykazuje podstatne vyšší rast ako v predchádzajúcich obdobiach. Významne postupujú aj integračné procesy, čo ilustruje aj transformácia Organizácie africkej jednoty na Africkú úniu, ktorá prišla s obrovskými ambíciami – spoločný trh, spoločná mena, centrálna banka, jednotná legislatíva, spoločná zahraničná a obranná politika atď. Napredujú aj regionálne integračné procesy – Zväz arabského Maghribu (*Union de Arabe Maghrib* – UAM), Hospodárske spoločenstvo zá-

padoafrických štátov (*Economic Community of West African States* – ECOWAS), Západoafrická colná a menová únia (*Union de Économique et Monétaire Ouest Africaine* – UEMOA) a ¹. Vývoj integrovaných systémov je nesmierne dynamický. Vzniká množstvo nových systémov, pričom k vytváraniu nových systémov dochádza aj vo vnútri existujúcich veľkých systémov, menšie systémy sa prevrstvujú rozsiahlejšími systémami, jednotlivé integrované systémy prechádzajú vnútornými transformáciami. Dosiadnutá úroveň integračných vzťahov je pritom veľmi rozmanitá a podobné je to aj v prípade deklarovaných cieľov.

Na výrobe elektrickej energie sa najviac podieľa ropa, druhé miesto patrí zemnému plynu, tretie vodnej energii a štvrté uhlíu. Africké vodné toky skrývajú ohromný potenciál vodnej energie (1/5 svetových hydroenergetických zdrojov).

Makroregión ponúka vyspelému svetu významné alternatívne zdroje ropy a zemného plynu, ktoré sú mimo kontroly arabských vlád a OPEC. Ich ťažba sa navyše javí ako efektívna v súvislosti s nízkymi nákladmi.

Nedávny prehľad Energetickej informačnej agentúry (EIA) ukazuje, že ďalší rozvoj ťažby ropy a zemného plynu je možné očakávať v štátoch, ako sú Pobrežie Slonoviny, Kongo, Gabon, Angola, Kamerun, Čad [8]. Potenciálnu možnosť exportu navyše predstavuje skvapalnený zemný plyn.

Ropa pre krajiny subsaharskej Afriky však predstavuje aj príležitosť k získaniu zdrojov nevyhnutných na implementáciu plánov ekonomickej obnovy a tiež na dosiahnutie lepších podmienok v zdravotníctve, školstve a sociálnej oblasti.

Energetická situácia a perspektívy jednotlivých regiónov subsaharskej Afriky

Západná Afrika

Nigéria je najväčším producentom ropy v Afrike a desiatym najväčším na svete. Objavenie nových nálezísk v posledných rokoch vedie k optimizmu smerom k ďalšiemu zvyšovaniu ťažby zo súčasných 2,4 mil. barelov denne na 4 mil. bb/d do roku 2010 [6]. Nestabilná bezpečnostná situácia však vyvoláva obavy týkajúce sa najmä transportných ciest. Útok na ropovod Escravos napr. viedol k prerušeniu činnosti rafinérie Warri, ďalšie problémy spo-

¹Pre ilustráciu rastu inštitucionálnych väzieb môžeme menovať ďalšie organizácie: Hospodárske spoločenstvo stredoafriických štátov (*Communauté Économique des États de l'Afrique Centrale* – CEEAC), Stredoafriické ekonomické a menové spoločenstvo (*Communauté Économique et Monétaire de l'Afrique Centrale* – CEMAC), Ekonomické spoločenstvo štátov Veľkých jazier (*Communauté Économique des Pays des Grands Lacs* – CEPLG), Juhoafrické rozvojové spoločenstvo (*South African Development Community* – SADC), Juhoafrická colná únia (*South African Customs Union* – SACU), Spoločný trh pre východnú a južnú Afriku (*Common Market for South and East Africa* – COMESA), Východoafriické spoločenstvo (*East African Community* – EAC) – pozn. aut.

sobujú únosy zahraničných pracovníkov. Rafinárske kapacity regiónu sú koncentrované práve v Nigérii, kde pracujú štyri rafinérie. Ich kapacita je nedostatočná – 438 750 bb/d – a problémy zo sabotážami, nekvalifikované riadiace štruktúry a iné problémy spôsobili, že v súčasnosti je disponibilná kapacita na úrovni 214 000 bb/d [1]. Ozbrojené gangy mladých útočia na ropovody a unášajú zahraničných pracovníkov. Ozbrojené skupiny tvrdia, že ropa patrí predovšetkým ľudu z delty Nigeru. Krádeže ropy majú aj širšie medzinárodné prepojenia. Mnohé zahraničné spoločnosti plánujú presunúť svoje aktivity na offshore náleziská, ktoré sú menej zraniteľné. Faktom je, že napriek rozsiahlemu ropnému bohatstvu je väčšina populácie čoraz chudobnejšia (súvisí to aj s rastom populácie). V záujme zvýšenia životnej úrovne v regióne delty Nigeru zriadila vláda v spolupráci s ropnými spoločnosťami Niger Delta Development Commission, ktorá má nasmerovať investície do regionálnej infraštruktúry, škôl, zdravotníckych zariadení a do vytvárania nových pracovných miest.

Nigéria disponuje asi 96 % zásob ropy v regióne. Určitými zásobami disponujú na offshore náleziskách Benin, Pobrežie slonoviny a Ghana, na Atlantickom pobreží Mauretánia a Senegal [1]. Prieskum sa realizuje aj v štátoch Únie rieky Mano – v Guinei, Sierra Leone a Libérii. Vo vnútrozemí krajín Mali, Burkina Faso a Niger nie sú realizované významnejšie prieskumné aktivity.

Rastúca produkcia ropy v Guinejskom zálive na africkom západnom pobreží môže predstavovať reálnu alternatívu ťažby ropy v arktickej oblasti v USA. USA by mohli v roku 2015 dovážať z Afriky 25 % z celkového množstva importovanej ropy – v súčasnosti je to asi 15 %. Táto ropa obsahuje nízky podiel síry a môže byť spracovaná v rafinériách na východnom pobreží USA. Zvýšené dodávky ropy a zemného plynu na americký trh môžu pre štáty Guinejského zálivu priniesť výhody vo forme bezpečnostných garancií zo strany USA. Udalosti z 11. septembra 2001 prispeli k formovaniu pohľadu USA na západnú Afriku ako na strategický región [8].

V západnej Afrike sa nachádzajú aj významné zásoby zemného plynu, ktoré predstavujú asi 32 % celkových afrických zásob (Nigéria, Ghana, Benin, Senegal, Pobrežie slonoviny) [1]. Aj keď je využívanie zemného plynu v prvotnom štádiu, niekoľko realizovaných projektov poukazuje na značnú expanziu ťažby tejto ener-

getickej suroviny. Nigéria disponuje 7. najväčšími zásobami zemného plynu na svete, no kvôli nevyhovujúcej a nerozvinutej infraštruktúre tento potenciál nie je adekvátne využívaný. Najambicióznejší projekt na spracovanie skvapalneného zemného plynu bol realizovaný na Bony Island a prvá loď transportovala LNG do USA v januári 2006. Na Pobreží slonoviny sa v najbližších piatich rokoch očakáva zvýšenie produkcie zemného plynu až o 50 %. Najvýznamnejší projekt v západnej Afrike týkajúci sa využívania zemného plynu je WAGP (*West African Gas Pipeline*), ktorý spája deltu Nigeru s Ghanou. Tento plynovod dlhý 1 033 km bol sprevádzkovaný v roku 2005. Objavujú sa úvahy o jeho predĺžení do Senegalu, ale súčasná politická nestabilita v krajinách ležiacich na trase do Senegalu (Pobrežie slonoviny, Libéria, Sierra Leone) neumožňuje jeho ďalšie predĺženie. Diskutuje sa aj o transsaharskom ropovode (TSGP) z delty Nigeru do alžírskoho Beni Saf [6].

Hydroenergia je primárnym zdrojom Ghany, ktorá však deklaruje svoj záujem znížiť závislosť na hydroenergetických zdrojoch výstavbou tepelných elektrární na báze zemného plynu. Úplne bola energetická infraštruktúra zničená v Libérii. V Sierra Leone bola hydroelektrárň Bumbuna takmer dokončená (na 85 %), keď bola v dôsledku vojenských operácií zničená a od roku 2003 prebiehajú rekonštrukčné práce. Územie Guiney je zdrojom niekoľkých významných západoafrických riek (Gambia, Niger) a ich hydroenergetický potenciál je obrovský. K efektívnejšiemu využitiu hydroenergetického potenciálu Nigérie má napomôcť hydroelektrárň Kandadji na rieke Niger, ktorá má byť dokončená v roku 2012.

V rámci krajín ECOWAS sa na komerčnej výrobe elektrickej energie najviac podieľajú tepelné elektrárne (inštalovaná kapacita 58 %) a hydroelektrárne (inštalovaná kapacita 41,2 %). Najväčšími spotrebiteľmi elektrickej energie sú Nigéria, Ghana, Pobrežie slonoviny a Senegal. V Nigérii má prístup k elektrickej energii asi 40 % obyvateľstva. Relatívne malá urbanizácia (33,9 %) a nedostatočne rozvinutá infraštruktúra sú faktory, ktoré limitujú prístup obyvateľstva regiónu ku komerčným energetickým zdrojom [1].

Región Veľkých jazier

Kvôli spomenutému zníženému prístupu ku komerčným energetickým zdrojom je väčšina populácie regiónu závislá na biomase ako primárnom energetickom zdroji. Napríklad v Burundi

pochádza z biomasy asi 86 % energetickej potreby. Vysoká závislosť krajín regiónu na importe ropy má významný dopad na ekonomiku týchto krajín (rast cien ropy v posledných rokoch). Prieskum v Keni bol neúspešný, podobne aj v Tanzánii, kde sa preinvestovalo asi 293 mil. USD od roku 1980. Zvlášť zraniteľnou je ekonomika Ugandy, ktorá importuje ropu z Mombasy. Ropovod, ktorý sa buduje z Eldoret do Kampaly v Ugande bude asi sprevádzkovaný v roku 2007. Tento ropovod majú záujem využívať aj Rwanda, Burundi, severozápad Tanzánie a východná časť Konžskej demokratickej republiky. Vyskytli sa však značné problémy s investíciami, kvôli ktorým sa neplní harmonogram výstavby. Rafinérské kapacity regiónu sa koncentrujú do Kene a Tanzánie [5].

Zásoby zemného plynu sa nachádzajú v Rwande a v Tanzánii, ale v súčasnosti zemný plyn neprodukuje ani nespotrebuje žiadna krajina regiónu.

Zásobami uhlia disponuje jedine Tanzánia, väčšina elektrickej energie pochádza z hydroelektrární. Najvýznamnejší hydroenergetický potenciál má Uganda, vďaka rieke Níl.

Keňa sa usiluje využiť geotermálny potenciál a do roku 2017 dosiahnuť, aby sa tieto elektrárne podieľali 18 % na výrobe elektrickej energie [5].

Stredná Afrika

Z krajín strednej Afriky je potrebné spomenúť Čad, keďže v tejto krajine sa začala v roku 2003 intenzívna ťažba ropy, ktorá má stúpajúcu tendenciu. Ťažba začala po dobudovaní ropovodu smerujúceho do Kamerunu (Kribi). Vzhľadom na pokles ťažby v Kamerune (v roku 2005 sa vytlačilo len 30 % objemu z roku 2000) sa krajina stáva významnejším transportným centrom. Projekt je príkladom spolupráce v rámci CEMAC [2].

Kamerun disponuje významnými zásobami zemného plynu, ako aj hydroenergetickým potenciálom. Využitie týchto zdrojov by umožnilo Kamerunu vyvážať elektrickú energiu.

Kongo-Brazzaville je piatym najväčším producentom ropy po Nigérii, Angole, Gabone a Rovníkovej Guinei. Krajina tiež disponuje tretími najväčšími zásobami zemného plynu v subsaharskej Afrike za Nigériou a Kamerunom. Potenciál pre hydroenergiu nie je zďaleka využívaný – odhaduje sa na 3 000 MW a využíva sa asi 110 MW. V spolupráci s Čínou sa realizuje výstavba hydroelek-

trárne Imbolou na riek Lefini (120 MW), ktorá má byť dokončená v roku 2009 [3].

Ropný sektor je významný aj v Rovníkovej Guinei, ale vláda zlyháva pri preinvestovaní ziskov do ekonomického a sociálneho rozvoja krajiny. Hydroenergetický potenciál sa odhaduje na 11 000 MW, využíva sa len asi 130 MW [4].

Južná a východná Afrika

V regióne južnej Afriky sa nachádzajú významné zásoby uhlia, ropy a zemného plynu. Výroba elektrickej energie sa opiera najmä o tepelné elektrárne a hydroelektrárne. Ojedinelým prípadom využitia jadrovej energie je jadrová elektráreň Koeberg v Juhoafrickej republike².

Jediným významným producentom ropy je Angola. Jej zásoby predstavujú asi 96 % zásob krajín SADC. Malé zásoby sa nachádzajú v Konžskej demokratickej republike a v Juhoafrickej republike. Angola je druhým najväčším producentom v subsaharskej Afrike. Do roku 2008 chce krajina dosiahnuť úroveň 2 mil. bb/d. Existujúce rafinárske kapacity budú významne rozšírené po dobudovaní rafinérie pri Lobite s kapacitou 200 000 bb/d., hydroelektrárne produkujú asi 2/3 elektrickej energie, realizuje sa výstavba ďalšej – Capanda na rieke Kwanzo. Kľúčové rafinárske kapacity sa nachádzajú v Juhoafrickej republike (4), v Angole (1), v Tanzánii a Zambii. Najväčším konzumentom ropy je pochopiteľne Juhoafrická republika (68 % SADC). JAR pokrýva domácou ťažbou asi 10 % svojich energetických potrieb, pričom koncentruje svoje úsilie najmä na západ a východ krajiny [7].

Exportérami ropy sú Angola a Konžská demokratická republika. Namíbia a Botswana sú značne závislé na importe energetických surovín z JAR (100 %, resp. 90 %). Malawi je závislá na importe cez Tanzániu a juhoafrické prístavy, pripravuje sa ropovod cez Mozambik. Zambia podpísala v roku 2004 zmluvu o dodávkach ropy z Iránu. V decembri 2004 bol ohlásený projekt na výstavbu nového ropného terminálu v Beire, ktorý bude napojený na ropovod Beira-Feruka-Msasa neďaleko Harare (z Mozambiku do Zimbabwe). Celých 80 % importu Zimbabwe prechádza týmto ropovodom. Komory, Seychely a Maurícius dovážajú väčšinu svojich palivových potrieb. Ropovod Tanzama vedie ropu z Dar es Salaamu do zambijskej rafinérie Indeny. Ropovod je v štátnych rukách a oba štáty sa rozhodli ho neprivatizovať

²Ropa a bauxit sú v podstate jediné suroviny, ktoré sa v JAR nenachádzajú. Jednu z nich si však JAR dokázala nahradiť. Technológia výroby ropy z uhlia (Fischer-Tropsch), s ktorou firma SASOL získava v súčasnosti obrovské úspechy (coal/gas-to-liquid) je nacistickým povojnovým dedičstvom. Zohrala svoju politickú úlohu počas režimu apartheidu, ale posledné trendy svetových cien energetických komodít posunuli jej ekonomiku do úplne iného svetla. V súčasnosti púta pozornosť rôznych bezpečnostných zložiek a americké letectvo uvažuje v tomto roku o testovaní nového zmesového paliva na tejto báze do lietadiel typu B-52. Juhoafrické aerolinie ju dokonca komerčne využívajú už niekoľko rokov – pozn. oponenta.

z dôvodu strategického významu pre ekonomiku krajiny. Prvé štúdie sa zaoberajú výstavbou ropovodu z mozambického prístavu Nacala do Malawi. Na projekte participuje aj Zambia [7].

Z dôvodu rozmachu ťažby zemného plynu v Mozambiku, Tanzánii, Namíbii a Juhoafrickej republike bude zemný plyn zohrávať v budúcnosti čoraz významnejšiu úlohu.

Významné zásoby zemného plynu sa nachádzajú v Angole, Konžskej demokratickej republike, Mozambiku, Namíbii, Tanzánii, Juhoafrickej republike, no región sa podieľa len 1,9 % na celkových zásobách zemného plynu v Afrike. Projekt zameraný na transport skvapalneného zemného plynu sa pripravuje v Angole a mal by byť dokončený v roku 2010. V Namíbii plánujú významnejšiu ťažbu od roku 2009 a zemný plyn by mal byť využitý v novovybudovanej elektrárni s výkonom 800 MW. V roku 2004 začala v Tanzánii prevádzku elektrárneň spaľujúca zemný plyn (Ubungu). Zemný plyn z náleziska Songo Songo by mal prúdiť plynovodom do keňskej Mombasy. Z mozambických nálezísk v Temane má JAR v pláne postaviť plynovody do Secundy, na západné pobrežie, ďalší zo západu do provincie Guateng a štvrtý do Port Elizabeth [7].

Juhoafrická republika disponuje 6 % svetových zásob uhlia. Rozvíja sa aj ťažba uhlia v Mozambiku, lokalita Moatize na severe sa považuje za najväčšiu doteraz nevyužitú uhoľnú oblasť. Budujú sa železničné spojenia s prístavmi Beira a Nacala a v Beire bude navyše vybudovaný nový hlbokomorský prístav. V Svazijsku je veľký záujem o znovuotvorenie uhoľných baní.

V Juhoafrickej republike sa tepelné elektrárne spaľujúce uhlie podieľajú asi 74 % na výrobe elektrickej energie. Jadrová elektrárneň Koeberg dodáva elektrickú energiu do provincie Western Cape a predpokladá sa, že bude v prevádzke ešte 30 – 40 rokov. Hydroenergetický potenciál Konžskej demokratickej republiky sa odhaduje na 100 000 MW. Samotná Inga na rieke Kongo má potenciálnu kapacitu 40 – 45 000 MW, čo by pokrylo takmer celú spotrebu elektrickej energie v regióne južnej Afriky. Z dôvodu politickej nestability a z toho vyplývajúceho nedostatočného záujmu investorov sa využíva len zlomok z tejto kapacity. Predpokladá sa výstavba Inga III (3 500 MW) a Grand Inga (39 000 MW). Kabora Bassa na rieke Zambezi dodáva elektrickú energiu do Mozambiku, ako aj do Juhoafrickej republiky a Zimbabwe. Mozambik hľadá investorov na výstavbu hydroelektrárne s výkonom 2 400 MW asi

43 míľ južne od existujúcej Kaborra Bassa na rieke Zambezi. Malawi buduje štyri elektrárne na rieke Shire, ktoré budú dodávať väčšinu potrebnej elektrickej energie. Závislosť Lesotha na importe elektrickej energie z JAR skončila výstavbou hydroelektrárne Muela v roku 1998, ktorá je súčasťou väčšieho projektu – Lesotho Highlands Water Project. Svazijsko v záujme zníženia závislosti na JAR začalo s výstavbou hydroelektrárne Maguga na riek Komati. Asi 50 % elektrickej energie Namíbie produkuje hydroelektrárňou Ruacana (240 MW). Vzhľadom na výkyvy v priebehu roka namíbijská vláda hľadá ďalšie možnosti na vykrytie energetických potrieb krajiny, napr. ťažbou zemného plynu a jeho spaľovaním v novovybudovanej elektrárni s výkonom 800 MW, veternými elektrárňami v Luderitzi a z hydroelektrárne na rieke Kunene na hraniciach s Angolou [7].

Do značných ťažkostí sa dostala v posledných rokoch Zimbabwe. V roku 2004 zrušili kontrakty mozambické a juhoafrické spoločnosti. V spolupráci s Čínou sa pripravuje rozšírenie kapacít elektrární Kariba a Hwange a v spolupráci s Iránom sa pripravuje výstavba elektrárne spaľujúcej zemný plyn.

Zambia má značné hydroenergetické zdroje a exportuje elektrickú energiu do Tanzánie a Kene. Na výstavbu hydroelektrárne Kafue Gorge Dam podpísal kontrakt Irán. Maurícius je jedinou africkou krajinou, ktorá je plne elektrifikovaná. Skvapalnený zemný plyn sa stáva populárnym zdrojom energie.

Solárna energia je vnímaná ako primárny nástroj na elektrifikáciu vidieka regiónu južnej Afriky. Juhoafrická republika, Zambia a Namíbia sú v popredí využívania tohto alternatívneho zdroja energie.

Opäť však možno tvrdiť, že relatívne nízky stupeň urbanizácie (25,4 %) výrazne obmedzuje prístup ku komerčným energetickým zdrojom a väčšina populácie regiónu južnej Afriky je naďalej závislá na využití biopaliva ako primárneho energetického zdroja.

Implikácie pre Slovensko

Aj na vyššie uvedeních príkladoch zo subsaharskej Afriky vidíme, že globálny trh s energetickými surovinami je významným faktorom ovplyvňujúcim svetovú politiku a vlády štátov po celom

svete mu venujú náležitú pozornosť. Vychádzajú z faktu, že energia je globálna surovina nevyhnutná pre ekonomickú stabilitu a národnú bezpečnosť. Preto predkladajú plány na zvýšenie využitia domácich zdrojov, zvýšenie energetickej efektívnosti, na rozvoj alternatívnych a obnoviteľných zdrojov a zvýšenie diverzifikácie dodávok.

V strednodobej a dlhodobej perspektíve môžu politika zvyšovania energetickej výkonnosti, diverzifikácia palív a zdrojov a zaisťovanie dostatočných rezerv obmedziť zraniteľnosť voči prerušeniam dodávok energie a posilniť flexibilitu. Tieto skutočnosti si zrejme uvedomuje čoraz viac vlád v subsaharskej Afrike a prispôsobuje im aj svoje kroky v politickej a hospodárskej rovine.

Pre Slovenskú republiku je v oblasti zahraničnej a bezpečnostnej politiky potrebné sa systematicky zamerať na krajiny, v ktorých je reálne zintenzívnenie ekonomickej spolupráce. Pri úvahách o vymedzení krajín prioritizovaných v rámci presadzovania národných záujmov v regióne subsaharskej Afriky by bolo vhodné venovať zvýšenú pozornosť problematike energetických surovín v tomto makroregióne, energetickej politike a vôbec energii ako fundamentálnej súčasť nielen budúcej prosperity ale aj národnej bezpečnosti jednotlivých štátov. Tomuto by sa malo prispôbiť aj pôsobenie SR v týchto krajinách a pôsobenie SR v celom regióne subsaharskej Afriky, ktoré sa okrem iného môže oprieť aj o tradíciu obchodných kontraktov v oblasti energetiky v posledných desaťročiach³. V tomto prípade je však potrebné posúdiť limity, ktoré vyplývajú z ekonomickej situácie SR. Priority SR v regióne subsaharskej Afriky je nevyhnutné posudzovať v kontexte nášho členstva v EÚ a v NATO a tomuto faktu prispôbiť aj prostriedky na presadzovanie našich záujmov.

ZDROJE

- [1] EIA: Economic Community of West African States (ECOWAS) – Country Analysis Brief, June 2003, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/ecowas.html>, 20. 3. 2006.
- [2] EIA: Chad and Cameroon, Country Analysis Briefs, December 2005, http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Chad_Cameroon/Full.html, 20. 3. 2006.
- [3] EIA:Congo/Brazzaville, Country Analysis Briefs, June 2005, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/congo.html>, 20. 3. 2006.
- [4] EIA: Equatorial Guinea, Country Analysis Briefs, May 2005, <http://www.eia.doe.gov/emeu/eqguinea.html>, 20. 3. 2006.

³Bolo by rovnako dobré sa zmieniť, že energeticky dimenzovaná Nigéria je kontinentálnym šampiónom v diskusiách o reforme BR OSN v kontexte nášho členstva a zároveň je jednou z mála krajín kde má SR v SSA diplomatické (obchodné) zastúpenie (Keňa, JAR, Zimbabwe – zrušené) – pozn. opo-nenta.

- [5] EIA: Great Lakes Region: Burundi, Kenya, Rwanda, Tanzania, and Uganda, Country Analysis Briefs, February 2005, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/eafrica.html>, 20. 3. 2006.
- [6] EIA:Nigeria – Country Analysis Briefs, March 2006, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/nigeria/Full.html>, 20. 3. 2006.
- [7] EIA: The Southern African Development Community, Country Analysis Briefs, July 2005, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/sadcl.html>, 20. 3. 2006.
- [8] Platts Global Energy: US looks for African Alternatives to Mideast oil, <http://www.platts.com/features/africa/uslead/shtml>, 29. 7. 2006.